

Andrzej NOWICKI

Co to jest filozofia kultury?

Что такое философия культуры?

What Is Philosophy of Culture?

Istnieją różne filozofie kultury i różne sposoby rozumienia tego terminu: niektóre z nich wykluczają się wzajemnie, inne mogą się uzupełniać. Podstawowa dwuznaczność tego terminu polega na tym, że z jednej strony określa on obszar penetrowany przez badaczy o różnych orientacjach filozoficznych, a z drugiej — jakiś jeden, wybrany sposób zagospodarowania tego obszaru. Najlepszą, naszym zdaniem, charakterystyką tego obszaru badań jest sporządzenie mapy problemów i przy tej okazji zaznaczanie własnego stanowiska w ważniejszych sprawach.

Zaproponowana tu mapa problemów filozofii kultury obejmuje siedem kontynentów: I — metodologię (precyzującą podstawowe pojęcia filozofii kultury), II — ontologię kultury, III — teorię poznania kultury, IV — aksjologię kultury, V — problematykę polityki kulturalnej, VI — historię filozofii kultury, VII — system filozofii kultury. Rozpatrzmy je po kolei.

I. ZAGADNIENIA METODOLOGICZNE

Na początku należy wyjaśnić, czym jest filozofia kultury i jakie miejsce zajmuje w systemie wiedzy. Z jakimi dyscyplinami graniczy i czym się od nich różni? Jakie relacje zachodzą pomiędzy filozofią kultury a filozofią twórczości, antropologią filozoficzną i filozofią dziejów? Na czym polega filozoficzny charakter filozofii kultury? Czym filozofia kultury różni się od empirycznych nauk o kulturze takich jak socjologia kultury, antropologia kulturalna, historia kultury? Jakie specyficzne funkcje może pełnić?

Nasuwa tu się myśl, żeby racji istnienia filozofii kultury jako odrębnej

dyscypliny szukać w możliwości pełnienia przez nią funkcji integracyjnych wobec wielu różnych nauk kulturoznawczych i to nie tylko *ex post* (poprzez uogólnianie i interpretowanie ich osiągnięć), ale także *ex ante* (poprzez proponowanie programu badań interdyscyplinarnych, wstępną integrację aparatury pojęciowej, kryteria wartościowania).

Do refleksji filozofii kultury nad samą sobą należy także badanie relacji zachodzących pomiędzy różnymi filozofiami kultury a systemami filozoficznymi, światopoglądami, orientacjami społeczno-politycznymi.

Najważniejszą sprawą jest zbudowanie aparatury pojęciowej, przy czym w grę wchodzi trzy rodzaje narzędzi pojęciowych: po pierwsze, narzędzia stare, sprawdzone, umiejętnie wybrane, które można stosować w sposób tradycyjny; po drugie narzędzia wymagające modyfikacji, poprawienia, unowocześnienia; po trzecie, narzędzia nowe, które warto wypróbować.

Budowanie aparatury pojęciowej filozofii kultury trzeba oczywiście rozpocząć od odpowiedzi na pytanie: co to jest kultura? Jaką treść posiadać będzie w naszych rozważaniach to słowo? Jak ocenić różnorodność definicji kultury? Czy może istnieć tylko jedna poprawna definicja kultury, a inne trzeba odrzucić, czy też istnieje możliwość integracji różnych definicji, różnych punktów widzenia koncentrujących uwagę na innych aspektach?

Szczególnie cenna, naszym zdaniem, jest różnorodność definicji wynikająca z badania tego samego przedmiotu przez różne dyscypliny z zastosowaniem właściwych im narzędzi i technik badawczych. Ułatwia ona ujęcie przedmiotu w jego obiektywnej wieloaspektowości.

Spośród podstawowych pojęć filozofii kultury można wyodrębnić najważniejsze, tworzące system centralnych kategorii. Poszczególne filozofie kultury różnią się od siebie przede wszystkim zestawem najważniejszych narzędzi. Dla naszego sposobu uprawiania filozofii kultury charakterystyczne są takie narzędzia jak:

- twórczość jako eksterioryzowanie¹ świata wewnętrznego w dzieła, czyli wytwory psychofizyczne²,
- ergantropia, czyli realna obecność cząstek osobowości ludzkiej w wytworze psychofizycznym³,

¹ Por. A. Nowicki: *Eksterioryzacja* [w:] *Człowiek w świecie dzieł*, Warszawa 1974, s. 117–226.

² Por. pojęcie „wytworów psychofizycznych” w pracy: K. Twardowski: *O czynnościach i wytworach* (1911) [w:] *Wybrane pisma filozoficzne*, Warszawa 1965, s. 205–240; A. Nowicki: *Dzieła kompozytorów jako „wytwory psychofizyczne”* (*filozofia muzyki K. Twardowskiego*), „Ruch Muzyczny”, R. XXX, nr 18 z 31 VIII 1986, s. 6–7.

³ Por. A. Nowicki: *Skąd się wzięło i jaki sens ma wyrażenie „homo in rebus”?* „Studia Filozoficzne” 1986, 1–2 (242–243), s. 183–187.

- spotkanie⁴ jako czynnik rozwoju osobowości i źródło inspiracji w procesie twórczym,
- rodzaje interioryzacji⁵ (afirmacja, negacja, krytyka dialektyczna, roztapianie),
- rodzaje dezintegracji (negatywna i pozytywna⁶), rodzaje integracji (monocentryczna i policentryczna)⁷.

II. ONTOLOGIA KULTURY

Podstawowym problemem ontologii kultury jest pytanie: w jaki sposób ludzie mogą być obecni w wytwarzanych przez siebie rzeczach?

Stanowisko nasze wyraża się nie tylko w próbach odpowiedzi na to pytanie, ale także w samym sformułowaniu pytania. Odrzuca się tu bowiem tradycyjne przeciwstawianie sobie świata osób (kultury duchowej) i świata rzeczy (kultury materialnej) oraz związane z tym przeciwstawianie sobie subiektywnego sposobu istnienia kultury i obiektywnego sposobu istnienia kultury. Nie ma sprzeczności pomiędzy twierdzeniem, że to „my jesteśmy kulturą”⁸ a twierdzeniem, że kultura jest sumą wytworzonych przez ludzkość przedmiotów, ponieważ świat osób — w sposób autentycznie ludzki — istnieje przede wszystkim w świecie rzeczy⁹. Jedynie dzięki procesowi eksterioryzacji, a więc jedynie dzięki rzeczom świat wewnętrzny człowieka jest dostępny dla innych ludzi.

⁴ Por. A. Nowicki: *Zadania i metody inkontrolologii*, „Folia Societatis Scientiarum Lublinensis”, vol. 18, Hum. I, 1976, s. 13–29; *O marksistowską inkontrolologię. Zarys ogólnej teorii spotkań*, „Studia Filozoficzne” 1977, 5 (138), s. 33–3; *Metoda inkontrolologiczna w historii filozofii a policentryczna struktura osobowości filozofów*, „Studia Filozoficzne” 1983, 4 (209), s. 87–93; praca zbiorowa: *Studia z inkontrolologii*, pod red. A. Nowickiego, Lublin 1984.

⁵ Por. Nowicki: *Interioryzacja [w:] Człowiek w świecie dzieł*, s. 67–116.

⁶ Por. K. Dąbrowski: *O dezintegracji pozytywnej*, Warszawa 1961; *Trud istnienia*, Warszawa 1975, s. 24–41, 176–177 i inne prace tego autora.

⁷ Por. Nowicki: *Metoda inkontrolologiczna w historii filozofii...*

⁸ Myśl, że to „my jesteśmy kulturą” pojawiła się niezależnie od siebie w moich pracach i w pracach marksisty włoskiego, Mario Rossiego. Por. A. Nowicki: *Perspektywy rozwoju świeckiej kultury socjalistycznej w Polsce i związane z nimi zadania religioznawstwa*, „Euhemer” 1974, 4 (94), s. 3–15. W artykule tym pisałem: „Fundamentem prawidłowego programowania musi być konsekwentne traktowanie kultury jako podmiotu. Kulturą są przede wszystkim aktywnie działający ludzie, będący faktycznie podmiotem własnego działania [...] Kultura nie jest przedmiotem budowanym przez kogoś innego, ale podmiotem, który buduje samego siebie” (*ibid.*, s. 11). Por. Mario Rossi: *Cultura e rivoluzione*, Roma 1974, s. 9 (por. fragment w przekładzie polskim w: A. Nowicki: *Współczesna filozofia włoska*, Warszawa 1977, s. 544–545 i recenzję książki Rossiego, „Studia Filozoficzne” 1975, 1, s. 168.

⁹ Przykładem odmiennego sposobu uprawiania filozofii kultury mogą być prace Adama Rodzińskiego, kierownika Katedry Filozofii Kultury w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. „Cóż bardziej oczywistego — pisze A. Rodziński — jak rozróżnienie między «czymś» a «kimś»? [...] Rzeczy i osoby! Jakaż radykalna dzieli je cezura [...]”. *Osoba i kultura*, Warszawa 1985, s. 8–9.

Drugim wielkim zagadnieniem są formy obecności człowieka w rzeczach wytworzonych przez innych ludzi. Badania skoncentrowane na tym zagadnieniu stanowią trzon „filozofii portretu”.

Trzecim wielkim zagadnieniem ontologii kultury są relacje zachodzące pomiędzy kulturą a przyrodą. Pojawiają się w związku z tym następujące pytania: w jakim sensie przyroda jest podłożem i przestrzenią, w której rozwija się kultura? Jaki wpływ wywiera środowisko geograficzne na rozwój kultury? Czy kultura jest odbiciem (odzwierciedleniem i naśladowaniem przyrody), czy także i przede wszystkim tworzy własny świat coraz bardziej niezależny od przyrody i wywierający coraz większy wpływ na przyrodę (także destrukcyjny)?

Z pytań o relację pomiędzy przyrodą a kulturą można wyodrębnić czwarty problem dotyczący materialnego tworzywa ludzkich dzieł. Są bowiem trzy podstawowe rodzaje tworzywa, z którego wytwarzamy przedmioty ergantropijne: po pierwsze, tworzywo psychiczne (nasze pomysły, nasza wiedza, nasze uczucia), po drugie, tworzywo psychofizyczne (przedmioty materialne już częściowo przetworzone przez innych ludzi), po trzecie, tworzywo fizyczne (brane przez twórcę bezpośrednio z przyrody). Okazuje się, że ten trzeci rodzaj tworzywa (np. drzewo, marmur) posiada takie cechy ogólne, specyficzne i jednostkowe, które mają istotny wpływ na ostateczny kształt dzieła. Władysław Witwicki, jeszcze przed pierwszą wojną światową, zauważył, że dzieło zyskuje na wartości, gdy twórca potrafi podjąć dialog z tworzywem i słucha uważnie, co tworzywo ma do powiedzenia od siebie; gdy dopuszcza tworzywo do głosu, czyli do współdecydowania o kształcie dzieła. Rozważania te zajmują miejsce na obszarze, który nazywam „filozofią tworzywa”.

Piątym wielkim zagadnieniem są relacje zachodzące pomiędzy kulturą a społeczeństwem. Przedmiotem rozważań mogą być formy zależności kultury od stopnia rozwoju sił wytwórczych, od formacji społeczno-ekonomicznej, od tego kontekstu, który nazywamy „społecznymi ramami kultury”¹⁰. Kontekst ten sprawia, że w pewnych okresach historycznych kultura staje się towarem a życie kulturalne ulega komercjalizacji.

Wielorakie związki łączą kulturę z walką klas, z walkami politycznymi i narodowymi; kultura może stawać się orężem w tej walce, ulega instrumentalizacji. Może być jednak i tak, że to właśnie ona jest wartością, o którą toczy się walka.

Szósta grupa problemów związana jest z próbami prawidłowego wyodrębnienia części składowych kultury. Jakie kryteria wyodrębniania są najważniejsze? Czy stosować podział na sektory: nauka, technika, sztuka, religia, wychowanie itd? Czy podział na okresy: kultura starożytna, średniowieczna, nowożytna, współczesna i kultura przyszłości? Czy na rejony geograficzne: kultura afrykańska, azjatycka, południowoamerykańska, śródziemnomorska,

¹⁰ Por. A. Kłóskowska: *Spoleczne ramy kultury*, Warszawa 1972.

słowiańska, polska? Czy podział na części zróżnicowane klasowo: kultura szlachecka, chłopska, mieszczańska, robotnicza? Czy na części zróżnicowane światopoglądowo: kultura religijna, kultura świecka, kultura socjalistyczna? Czy na rodzaje kultury: kultura logiczna, kultura filozoficzna, kultura moralna, kultura pedagogiczna, kultura polityczna, kultura prawna, kultura ekonomiczna, kultura czytelnicza, kultura filmowa, kultura teatralna, kultura fizyczna itd.¹¹ Ile jest kultur? Jakie relacje zachodzą (lub zachodzić powinny) pomiędzy różnymi kulturami? Jakie są rodzaje spotkań między kulturami? Jakie relacje zachodzą (lub zachodzić powinny) pomiędzy wyodrębnionymi wyżej częściami składowymi kultury? Czym różni się kultura od cywilizacji?¹²

Siódma grupa problemów dotyczy powstania i rozwoju kultury. W jaki sposób powstała kultura? Czy istnieją obiektywne prawidłowości rozwoju kultur? Jakie czynniki decydują o rozwoju, kryzysach i upadku kultury?

Ósma grupa dotyczy czasu¹³ i przestrzeni w kulturze¹⁴ przy założeniu, że rozważania fizyków na temat czasu i przestrzeni nie wyczerpują tej problematyki pozostawiając filozofom kultury ogromne obszary rozważań nad czasem historycznym i przestrzenią społeczną, nad czasem i przestrzenią jako tworzywem dzieł sztuki, nad sposobami opanowania czasu i przestrzeni przez człowieka itd.

III. TEORIA POZNANIA KULTURY

Teoria poznania kultury obejmuje cztery podstawowe grupy problemów:

Po pierwsze, co jest przedmiotem poznania wówczas, gdy poznajemy kulturę? Istnieją cztery najważniejsze sposoby odpowiadania na to pytanie: a) przedmiotem poznania są przedmioty materialne wytworzone przez ludzi, b) przedmiotem poznania jest obecność człowieka w jego wytworach; poprzez wytwory pracy poznajemy osobowość twórcy, jego myśli, uczucia, pragnienia, a także sposób myślenia, odczuwania, wartościowania grupy społecznej, narodu, epoki, c) przedmiotem poznania jest zachowanie się ludzi, sposób życia, d) przedmiotem poznania są tylko nasze własne reakcje na bodźce ze strony wytworów innych ludzi.

Po drugie, w jaki sposób poznajemy kulturę? W tej sprawie też można wyróżnić cztery najważniejsze rodzaje odpowiedzi: a) przez zewnętrzną obserwację, b) przez uczenie się tej kultury, w której jesteśmy wychowywani, c) metodami naukowymi (jakimi? czy i jaką rolę może i powinna pełnić matematyka,

¹¹ Por. A. Nowicki: *Elementy kultury świeckiej*, „Euhemer” 1978, 4 (110), s. 3–12.

¹² Por. W. Tatarkiewicz: *Cywilizacja i kultura*, „Nauka Polska” 1976, 9–10, przedruk w: *Parerga*, Warszawa 1978, s. 74–93.

¹³ Por. A. Nowicki: *Czas i człowiek*, Warszawa 1983 i praca zbiorowa: *Czas w kulturze*, pod red. A. Nowickiego, Lublin 1983.

¹⁴ Por. praca zbiorowa: *Filozofia przestrzeni*, pod red. A. Nowickiego, Lublin 1986.

statystyka, kulturometria, formalizacja języka, wzory logiczne, eksperyment?) czy może metodami specyficznie humanistycznymi? d) a może najlepszym sposobem poznawania kultury jest poznawanie kultury od wewnątrz przez udział w jej wytwarzaniu?¹⁵ Może istotę kultury chwytały tylko wówczas, gdy stajemy się podmiotem, który ją wytwarza? Podmiotowość ma dwa piętra: na jednym wytwarzamy określone wytwory w taki sposób, jak „się” je wytwarza w danym środowisku; na drugim wyższym piętrze (będącym jednak „fundamentem” pierwszego) wytwarzamy nie tylko przedmioty, ale także i przede wszystkim nowe zasady, sposoby i cele wytwarzania¹⁶.

Po trzecie, czy poznać adekwatnie można tylko własną kulturę, czy także inne kultury? Czy można przekroczyć barierę „języka” (w najszerszym znaczeniu tego słowa) własnej kultury i wniknąć w sposób myślenia, odczuwania, wartościowania, życia innych kultur? Czy dzieła innych kultur mogą być przełożone w sposób adekwatny na inne języki? Analogicznym problemem z innego kontynentu jest sprawa wzajemnej przekładalności dziedzin kultury: czy dzieła malarskie, poetyckie, filozoficzne mogą być przełożone na dzieła muzyczne i odwrotnie?

Po czwarte, czy poznawanie kultury możliwe jest jedynie w odniesieniu do kultury istniejącej współcześnie i w odniesieniu do tego, co pozostało z dawnych kultur, czy także w odniesieniu do tej kultury, której jeszcze nie ma? Czy jest możliwe prognozowanie rozwoju kultury?¹⁷

IV. AKSJOLOGIA

Aksjologia obejmuje cztery główne grupy problemów.

A. Czy istnieją obiektywne kryteria wartościowania w kulturze, czy też wszelkie wartościowanie ma w tej dziedzinie charakter subiektywny (historycznie zmienny, uwarunkowany klasowo i politycznie)? Przykładem może być nie przewyżczony dotąd europocentryzm. Czy główny spór między socjologią kultury (i etnologią) a filozofią kultury polega właśnie na tym, że socjologia kultury programowo powstrzymuje się od wartościowania i traktuje kulturę w sposób globalny jako całość zachowań i wytworów bez względu na ich wartość, natomiast filozofia kultury nie może powstrzymać się od wartościowania zachowań i wytworów, ponieważ tylko niektóre z nich, mianowicie te

¹⁵ „Poznać naukę — pisał Antoni Bolesław Dobrowolski (1872–1954) — można jedynie, biorąc w niej czynny udział, pracując w niej, stając się samemu badaczem specjalistą na jakimś wybranym jej polu”. A. B. Dobrowolski: *Mój życiorys naukowy*, Wrocław 1958, s. 42. To samo dotyczy sztuki.

¹⁶ Tę myśl rozwija w swojej „nowej dydaktyce muzyki” kompozytor i muzykolog włoski, Boris Porena. Por. A. Nowicki, *Filozofia przestrzeni muzycznej Borisa Poreny*, „Ruch Muzyczny”, R. XXIX, nr 3 z 3 II 1985, s. 17.

¹⁷ Por. A. Wallis: *Prognozowanie kultury*, Warszawa 1973; A. Siciński: *Dziś i jutro kultury polskiej*, Warszawa 1975.

wartościowe, uważa za „kulturalne”? Z tego punktu widzenia bardzo przydatne jest istnienie dwóch przymiotników: przymiotnikiem „kulturowe” można określać wszystkie zachowania i wytwory ludzkie, a przymiotnikiem „kulturalne” tylko ich cenioną przez nas część. Przydatne jest także wprowadzenie słowa: kulturoid dla określenia wytworu kulturowego, który znajduje się poniżej progu pozwalającego na zaliczenie go do wytworów kulturalnych. Do kategorii kulturoidów zaliczylibyśmy wszystkie bohomy, szmiry, kicze, produkty ignorantów, grafomanów, brakorobów.

B. Co może być przedmiotem wartościowania? Filozofia kultury ocenia (i powinna oceniać):

a) wszelkie wytwory ludzkie (podstawowa linia podziału dzielić będzie wytwory wartościowe, społecznie użyteczne od wytworów bezwartościowych, bezużytecznych, szkodliwych, stanowiących zanieczyszczenie środowiska kulturalnego; w obrębie wytworów wartościowych można wyróżnić dzieła wybitne i arcydzieła; zadaniem filozofii kultury jest jednak nie tyle ocenianie poszczególnych wytworów, co wysuwanie uzasadnionych propozycji kryteriów, jakie powinny być stosowane przy ocenie).

b) cechy i części tych wytworów (takie oceny są bardziej przydatne od ocen globalnych, ponieważ prowadzą do poprawiania, modyfikowania, unowocześniania, doskonalenia wytworów),

c) zbiory wytworów (na przykład całość dzieł jednego twórcy, albo całość dzieł wystawionych w muzeum),

d) części składowe kultury,

e) różne kultury¹⁸,

f) czynności (twórcze, odtwórcze, a także odbiorcze — ocenie podlega także sposób uczestnictwa w kulturze),

g) twórcy (w tym sensie filozofem kultury, który na podstawie określonych kryteriów musi oceniać, o kim pisać więcej, o kim mniej, a kogo pominąć, musi być każdy historyk filozofii, historyk literatury, malarstwa, muzyki; ocena twórców i ich dzieł towarzyszy każdemu etapowi pracy wspomnianych historyków, począwszy od etapu zbierania materiałów).

C. Najważniejszym problemem aksjologicznym jest problem naczelných wartości, a w szczególności pytanie: czy wytwarzane przez człowieka rzeczy (arcydzieła muzyki, malarstwa, rzeźby, architektury, poezji, dzieła filozoficzne, odkrycia naukowe i wynalazki) są dobrami o najwyższej wartości, których wytwarzanie (a także poznawanie, przyswajanie sobie, ochrona, zachowanie dla przyszłych pokoleń) nadaje życiu ludzkiemu

---

¹⁸ Por. J. Stęszewski: *Problem wartościowania kultur muzycznych* [w:] *Muzyka w kontekście kultury*, Kraków 1978, s. 222–235 i dyskusja, *ibid.*, s. 236–246.

godność i sens¹⁹; pozytywnej odpowiedzi na to pytanie nie należy przeciwstawiać tej wersji humanizmu, która powiada, że „najwyższą wartością jest człowiek”. Człowieczeństwo polega bowiem na wytwarzaniu kultury i na uczestnictwie w kulturze, a specyficznie ludzkim sposobem istnienia człowieka w świecie jest istnienie wyeksterioryzowane w przedmioty materialne.

D. Czy świat wartości kulturalnych jest zhierarchizowany monocentrycznie, czy też ma strukturę policentryczną? W szczególności:

a) jakie relacje powinny zachodzić pomiędzy religią a kulturą?²⁰ Czy nauka, sztuka, wychowanie powinny być podporządkowane religii, czy też powinny być od niej niezależne? Czy religia powinna — w sposób trwały — istnieć obok nauki, sztuki, filozofii, czy też powinna zostać całkowicie wyeliminowana z życia społecznego albo roztopiona w kulturze świeckiej²¹,

b) czy kultura powinna być podporządkowana państwu, narodowi, polityce czy też powinna mieć charakter autonomiczny („sztuka dla sztuki”)?

c) jak ocenić poglądy uważające kulturę lub jej składniki za wartość naczelną, której wszystko powinno być podporządkowane — jak to było w takich systemach jak Religia Muzyki, Kult Sztuki, Kult Nauki?²² Jakie są pozytywne i negatywne aspekty takich kultów?

Należy tu zauważyć, że kult tych arcydzieł, które już istnieją może wpływać paraliżująco na naszą aktywność twórczą. Wobec całej tradycji powinniśmy zajmować postawę krytyczną, traktować ją jako „pole wielorako przekształcalne”²³. Każde dzieło ludzkie powinno być ujmowane w aspekcie jego możliwości bycia innym niż jest, w aspekcie możliwych przekształceń, ulepszeń, rozwinięć, pogłębień. Nie chodzi o to, żeby „zczyć” świat arcydzieł, ale o to, żeby czerpać z nich bodźce do własnej twórczości i powiększać ten świat własnymi dziełami. Oprócz tego kult jakiegś jednej wybranej dziedziny kultury (na przykład nauki)

¹⁹ Por. A. B. Dobrowolski: *Wykład inauguracyjny wygłoszony przy objęciu Katedry Pedagogiki na Wolnej Wszechnicy Polskiej w dniu 4 listopada 1926*, „Droga” 1927, 1–3, s. 22–39; *Pisma pedagogiczne*, t. I, Warszawa 1958, s. 61–66; *Mój życiorys...*, s. 275–288. Por. także A. Nowicki: *Nauczyciele*, Lublin 1981, s. 242–260.

²⁰ Por. A. Nowicki: *Religia a kultura*, „Euhemer” 1986, 3–4 (141–142), s. 283–390.

²¹ Por. A. Nowicki: *Ateistyczna filozofia kultury*, „Życie i Myśl” 3 (165) z marca 1968, s. 15–19; *Poezja i muzyka bez mitów i magii czyli o roztopianiu religii w poezji i w muzyce*, „Euhemer” 1976, 3 (101), s. 3–17; *Marksistowska teoria kultury świeckiej*, „Euhemer” 1977, 4 (106), s. 107–115; *O pojęciu „deteologizacji”*, „Euhemer” 1975, 2 (96), s. 3–16; *Religioznawstwo a kultura świecka*, „Euhemer” 1977, 3 (105), s. 3–7.

²² Por. E. Sajdak-Michnowska: *Kult sztuki u Prousta*, „Euhemer” 1959, 6 (13), s. 626–637; M. Skrzypek: *Kult nauki u Ernesta Renana*, „Euhemer” 1959, 3 (10), s. 231–242; M. Skrzypek: *Pozytywistyczny kult Ludzkości*, „Euhemer” 1961, 3 (22), s. 23–43; A. Nowicki, *Religia Muzyki i kult kompozytorów*, „Euhemer” 1985, 3 (137), s. 95–106.

²³ Por. A. Nowicki: *Teksty filozoficzne z punktu widzenia ich przekształcalności*, „Studia Filozoficzne” 1975, 12 (121), s. 77–90; *Muzyka i filozofia z punktu widzenia przekształcalności dzieł*, „Studia Filozoficzne” 1976, 4 (125), s. 129–145; *Incontrologia e trasformabilità*, „Misure Critiche”, Salerno, aprile-giugno 1976, 19, s. 77–88.

może prowadzić do lekceważenia innych dziedzin (na przykład sztuki). Nawet w przypadku sakralizacji wartości kulturalnych (a więc najszlachetniejszego rodzaju wartości), sakralizacja pełni funkcje negatywne.

V. POLITYKA KULTURALNA

Przez politykę kulturalną rozumiemy tu całokształt działań krytycznych, projektujących, programujących i praktycznych, zmierzających do zmiany istniejącego stanu rzeczy w dziedzinie kultury. Do filozofii kultury należy wypracowanie teoretycznych podstaw, zasad, kryteriów dla budowania takich projektów i programów.

Polityka kulturalna obejmuje cztery podstawowe obszary:

a) eliminowanie zjawisk uważanych za negatywne,

b) sterowanie rozwojem kultury (na przykład układanie budżetu wydatków na kulturę, planowanie sieci przestrzennej placówek kulturalnych, układanie programów szkolnych, wydawniczych, radiowych, telewizyjnych),

c) działanie mające na celu rozwój kultury jako wysoko cenionej wartości bez prób jej instrumentalizowania (bezinteresowny mecenat, wychowanie „dla kultury”, towarzystwa naukowe i stowarzyszenia kulturalne, związki twórcze, fundacje, ochrona zabytków),

d) programowanie spotkań między kulturami (programowanie „ładu międzynarodowego w dziedzinie kultury”²⁴), umowy o współpracy kulturalnej oparte na zasadach równorzędności, respektujące podmiotowość obu stron.

Rzecz jasna, że również polityka kulturalna może i powinna być przedmiotem oceny.

VI. HISTORIA FILOZOFII KULTURY

Historia filozofii kultury jest częścią filozofii i metodami historycznymi bada, przypomina, interpretuje, rekonstruuje, porządkuje, ocenia, porównuje wypowiedzi filozofów na temat kultury (w takim zakresie, jak to wynika z problematyki przedstawionej w punktach I–V).

Prócz tego historyk filozofii bada także „teksty niefilozoficzne” (np. naukowe, publicystyczne, teologiczne, literackie, pamiętniki, korespondencję) i wyłuskuje z nich treści, należące, jego zdaniem, do filozofii kultury. Może podjąć zadanie jeszcze trudniejsze: wydobywanie treści filozoficznych, należących do filozofii kultury, a ukrytych w dziełach poetyckich, malarskich, muzycznych, albo jeszcze

²⁴ Por. A. Nowicki: *La structure pluraliste et polycentrique de l'ordre international dans le domaine de la culture* [w:] *Il pluralismo religioso in Europa in Europa fra culture e sistemi politici*. Tavola Rotonda, Perugia 1983, s. 193–201.

głębiej — w praktyce procesu twórczego. W tym ostatnim przypadku historia filozofii kultury staje się filozofią praktyki — w najgłębszym rozumieniu tego terminu²⁵, a więc próbą wydobywania filozofii, która tkwi obiektywnie w samej przyrodzie i dziejach rozwoju społecznego.

VII. SYSTEM FILOZOFII KULTURY

Zajmowanie się filozofią kultury może polegać na rozważaniu — w sposób filozoficzny — jakiegoś jednego lub kilku spośród wymienionych wyżej problemów. Może to być zbieranie i porządkowanie cudzych myśli, pogłębione ich interpretacją i krytyką, mogą to być poszukiwania własnych odpowiedzi na postawione problemy i przedstawianie własnych myśli w formie aforystycznej lub częściowo uporządkowanej.

W całościowym sposobie uprawiania filozofii kultury można wyodrębnić trzy podstawowe obszary:

a) łączenie własnych myśli o kulturze w spójny system (o strukturze monocentrycznej lub policentrycznej) z własną ontologią, antropologią filozoficzną i aksjologią, a także z jakąś wizją przyszłości i zarysem działań na rzecz jej urzeczywistnienia,

b) stawianie nowych pytań, problemów (a tym samym i nowych zadań przed filozofią kultury),

c) doskonalenie starych i wytwarzanie nowych narzędzi pojęciowych dla filozofii kultury.

d) wytwarzanie przestrzeni dla aktywności myślowej osób zapraszanych do współtwórczego udziału w budowaniu otwartego systemu filozofii kultury.

---

²⁵ Por. K. Kelles-Krauz: *Antonio Labriola* [w:] *Pisma wybrane*, t. 1, Warszawa 1962, s. 383.

SUMMARY

The best way of characterizing philosophy of culture is to present ontological, epistemological and axiological problems which it takes into consideration. The main ontological problem of philosophy of culture is the question: in what way can people be present in the material objects created by them? What role do encounters play in our culture? There is no contradiction between the statements: "we are the culture" and "culture is a totality of objects created by men", because the world of people exists first of all in a world of objects which are the exteriorization of their inner world. Among different ways of getting to know culture the best one is that to get inside it and learn to know culture through the participation in a process of its self-creation. We can grasp the essence of culture while becoming a subject who creates it. The most important axiological problem is a problem of supreme values: are objects created by men (like masterpieces of music, painting, poetry, philosophy, scientific discoveries and findings) those goods which give sense and dignity to a human life?

РЕЗЮМЕ

Самая лучшая характеристика философии культуры — перечень исследуемых ею онтологических, эпистемологических и аксиологических проблем. Основная онтологическая проблема философии культуры это вопрос: каким способом люди могут присутствовать в производимых собою материальных предметах? Какое значение имеют в культуре встречи? Нет противоречий между тезисом, что „мы это культура“ и тезисом, что культура это сумма производимых людьми предметов, так как мир людей существует прежде всего в том, что является проявлением внутреннего мира, то есть в мире предметов. Из многих способов познания культуры самый лучший это познание ее изнутри, принимая участие в процессе ее создания. Суть культуры мы постигаем тогда, когда становимся субъектом, который ее создает. Самая важная аксиологическая проблема это проблема первостепенных ценностей: являются ли производимые людьми творения (такие как шедевры музыки, живописи, поэзии, философии, научные открытия и изобретения) теми ценностями, которые придают человеческой жизни достоинство и смысл?

